

A black and white photograph of a man riding a donkey in a field. The man is wearing a dark jacket, a cap, and boots. He is holding a long stick or staff. In the background, several sheep are grazing in a field.

Wojciech Górecki
Přípitek předkům

Jaroslava Jiřková - Máj / Dokořan

Wojciech Górecki

Přípitek předkům

Nakladatelství Dokořán
Jaroslava Jiskrová – Máj

Wojciech Górecki

Přípitek předkům

Tato kniha byla podpořena v rámci projektu Česko-polského fóra z prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Copyright © Wojciech Górecki, 2010. All right reserved
Published by arrangement with Wydawnictwo Czarne, Poland
Translation © Michala Benešová, Barbora Gregorová, 2017
Photography © Garik Avanesian, 2017

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z polského originálu *Toast za przodków* přeložily Michala Benešová (I) a Barbora Gregorová (II, III).

Redakce Jaroslava Jiskrová.

Fotografie Garik Avanesian.

Obálka, grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač (podle návrhu Miloše Jirsy).

Vydala v roce 2017 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5, dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz, a Jaroslava Jiskrová – Máj, Štichova 580/25, 149 00 Praha 4, j.jiskrova@volny.cz.

928. publikace, 273. elektronická (Dokořán);

102. publikace, 50. elektronická (Jaroslava Jiskrová – Máj)

ISBN 978-80-7363-867-2 (Dokořán)

ISBN 978-80-7574-000-7 (Jaroslava Jiskrová – Máj)

Rodičům

Obsah

I. ÁZERBÁJDŽÁN

Úhel pohledu	13
Hodina zeměpisu	14
Deníky z Baku (1)	25
Imámova vnučka	28
Deníky z Baku (2)	43
Palimpsest	45
Deníky z Baku (3)	65
Vúdce	66
Deníky z Baku (4)	93
Solidní	96
Deníky z Baku (5)	106
Mamed	108
Deníky z Baku (6)	115
Pír	117
Deníky z Baku (7)	125
Ičeri Šeher	127
Deníky z Baku (8)	147
Chinalug. Konec dějin	149
Deníky z Baku (9)	163
Ketman	166
Deníky z Baku (10)	171

II. GRUZIE A ARMÉNIE

Na hranicích	175
Bašta	177
Ikona	201
Hostina	221
Zlaté rouno	233
Tbilisoba	257
Archa	263
Rabíz	277
Chačkary	293
Sjunik	304
Tuf	317
Básník	328

III. SADACHLO

<i>Poznámky</i>	355
<i>Citované a zmiňované knihy</i>	357

Tak tady sedíme, zástupci tří největších kavkazských národů: Gruzínka, muslim [Ázerbájdžánec] a Armén. Narodili jsme se pod jedním nebem, nosí nás jedna země, jsme rozdílní, a přece jeden celek – jako tři podoby Boha. Evropští a asiatictí zároveň, přijímáme od Západu i od Východu a Západu i Východu dáváme.

Kurban Said: *Alí a Nino*¹

Tato kniha je příběhem o Ázerbájdžánu, Gruzii a Arménii, třech zemích, které byly součástí Sovětského svazu a dnes obtížně budují svoje vlastní státy. Gruzínci a Arméni měli před staletími vzkvétající království, která si později podmanili silnější sousedé. Ázerbájdžán jako jednotný stát neexistoval (s výjimkou krátké epizody v letech 1918–1920), když se však snaží doložit své právo na existenci, i on se nejraději odvolává na minulost.

Ázerbájdžánci, Gruzínci a Arméni, přinejmenším většina z nich, nepochybuje o tom, že patří do Evropy.

Jezdím do těchto míst od začátku devadesátých let. Tehdy se tomuto regionu říkalo Zakavkazsko (dnes se většinou hovoří o Jižním Kavkazu). Zrod nových států doprovázely války, puče a státní převraty, rozmáhaly se mafie, narůstala kriminalita, vládla bída. Časem došlo na uzavírání mírů a rozdělování vlád, zločinci legalizovali své zisky, národní měny posilovaly. Žádný „konec dějin“ samozřejmě nenastal, o čemž jsme se přesvědčili při sledování tragických událostí v Gruzii v srpnu roku 2008.

Gruzii a Arménii jsem navštěvoval často, v Ázerbájdžánu jsem pět let žil. Z tohoto důvodu, ale i s ohledem na kompozici knihy, píšu nejprve o Ázerbájdžánu, a poté společně o Gruzii a Arménii.

Přípitek předkům je volným pokračováním knihy *Planeta Kavkaz* věnované Severnímu Kavkazu, zejména kavkazským republikám Ruské federace.

W. G.

I. ÁZERBÁJDŽÁN

Úhel pohledu

Leszek M. byl u nás v Baku několikrát.

Poprvé přijel z Teheránu. Prošel se po městě, nakoukl do čajovny, prohlédl si místní. Večer řekl:

„Připadám si jako v Evropě.“

Podruhé přiletěl přímo z Varšavy. Překvapily ho halasně ulice, chaotická doprava i chaotičtí chodci, dotěrní obchodníci a taxikáři.

„Je to přeci jen Asie,“ konstatoval.

Potřetí už ho nic neudivilo.

Hodina zeměpisu

„Sám to nenajdeš,“ varoval mě Kerim. „Vyjeď z města směrem na jih. Míneš první a druhý sjezd na Lökbatan a potom sjezd na Putu. Po kilometru odbočuje doprava polní cesta. Tam se sejdeme.“

Z centra se dostanete nejnázem po nábřeží Naftařů, pak minete Bailovo s dodnes fungujícím carským vězením, kde pykal Stalin, a následně Šichovo.

Před půlstoletím napsal Waclaw Kubacki: „Předměstí Baku jsou rozlehlá, malebná a exotická. Poslepaná, spletená, sflíkována. Z rákosí, slámy a chatrčí. Jako nějaké extrémní kempinky. Kombinace plechu, drátů, roztrhaných rybářských sítí, rozpáraných pytlů, překližky, provazů a rozbitých krabiček od čaje. Bezstarostné barevné městečko z využitelného odpadu.“

Do tohoto světa, který se za uplynulých čtyřicet, a možná dokonce čtyři sta let nezměnil, jen materiály jsou jiné (dnes hrají prim ty umělé), vjedete přímo ze zbohatlických enkláv luxusu a divokého konzumního světa. Slumy se tísní hned za oplocením elegantních penzionů a hotelů, které lákají návštěvníky na wellness a soukromé pláže. Bydlí v nich západní naftaři – specialisté na vrtné plošiny, přečerpávací stanice, cisternové lodě a potrubí. Ve svých zemích si takový luxus nemohou dovolit. Hotely a penziony tady začaly vznikat v posledních letech, poté co se Ázerbájdžán rozhodl, že začne posílat ropu na Západ. Jmenují se Barbados, Ramada nebo Crescent Beach.

Nakonec míjíme hotely i slumy a definitivně opouštíme Baku. Po levé straně vidíme Kaspické moře, ale ke břehu se nedostaneme. Pobřeží okupuje monumentální industriál – lodě-

nice, rafinerie a ještě jakési továrny vybudované za vrcholného komunismu. Dnes jsou modernizovány, liftingu však odolávají – bylo by snazší je zbořit a postavit nanovo. Mezi spleť trubek a hromadami zrezivělého železa, před továrními halami a mezi nádržemi na ropu stojí domy pokryté eternitem. Žijí v nich lidé. (Podobné domy jsem viděl na starých naftových polích v Balachanech a Bibi Ejbatu. Jsou obklopené jezírky s lesknoucí se ropou, přes které se přechází po položených prknech. Jde o relikty prvního ropného boomu, kdy psal Gorkij o Baku, že tak musí vypadat peklo, a Čechov tam nechtěl žít ani za milion rublů.)

Po pravé straně, za železniční tratí, se rýsují kužely gobustánských skal. Rostlinstvo je tady jen sporadické, stepní – řídká tráva, křoviny, stepní bodláky. Podél silnice se pasou skupinky bílých, šedivých, hnědých a černých beranů.

Půda a vše, co z ní vyrůstá, je červenohnědé, spálené sluncem, zaprášené. Barvy se rozjasní až v okolí Saljan, kde se řeka Kura vlévá do moře. Na zářivou zeleň si musíte počkat tři sta kilometrů, až k vesnici Talyš u hranice s Íránem. (Na hranici s Gruzíí je to dvakrát tak daleko – v Alatu musíte odbočit na západ, projet Kuro-araskou nížinou a překonat boční pásmo Malého Kavkazu.) Dnes nejedeme tak daleko, jen něco přes dvacet, maximálně třicet kilometrů od Baku.

„Gruzie a Arménie udržovaly přes Černé moře a Anatolii kontakty se starověkou Evropou, a později s Byzancí,“ psal Ryszard Kapuściński v knize *Kyrgyz sesedá z koně*. „Odtamtud přejaly křesťanství, které se na jejich území postavilo expanzi islámu. Působení Evropy na Ázerbájdžán je jen slabé a nanejvýš druhotné. Mezi Evropou a Ázerbájdžánem se tyčí hráz Kavkazu a Arménské vysočiny. Naopak na východě přechází Ázerbájdžán v nížiny, je snadno dostupný a otevřený. Ázerbájdžán je předpolím Střední Asie.“

Kerim na nás čekal ve své staříčké ladě – tak otráskané, že s ní nesměl vyjždět na silnici. Autu chyběla světla i zrcátka, místo zadního skla mělo kus překližky a to přední, na několika místech rozbité, sotva drželo na místě. Zkřížená kola po sobě v písku zanechávala klikatiny, jako by tamtudy projel peloton opilých cyklistů. Ani ten nejzkorumpovanější policista by takový krám na silnici nepustil, a Kerim ostatně na úplatek ani neměl. Jezdil s tou ladou ke křižovatce a pak čekal na příležitost. Někdy vozil v autě pár pytlů uhlí nebo několik ovcí, ale taky jen od silnice domů nebo z domova k silnici.

Vydali jsme se za ním. Cesta stoupala mírnými zákrutami do nitra gobustánských skal a brzy jsme pobřeží ztratili z očí. Upřímně řečeno, skály to nejsou vysoké, v této části mají nanejvýš tři sta, čtyři sta metrů, teprve dál na západ dosahují větších výšek. V odpoledním slunci připomínaly dekorace, kýčovitou scénu k filmu o dobytí Měsíce nebo o životě na Marsu. V těchto horách totiž kromě samotných skal, pokrytých stále řídkou travou, a cesty, po které jsme jeli, nebylo nic, ani zakrnělý stromek, ani větší balvan. Dokonce ani stopy po člověku. Zdálo se, že ani ptáci tady nelétají! Věděl jsem, že je to jen dojem. V trávě se určitě svíjely zmiže a spousta hmyzu, pár kilometrů odsud byl přístav, rafinerie a silnice spojující Baku s Teheránem a Tbilisi. Mobilní telefon fungoval. Intuitivně jsem přesto zkontroloval, zda máme plnou nádrž a vodu na pití.

Všechno kvůli těm kuželům. Polovinu zdejších hor tvoří spící vulkány. Jejich spánek není hluboký, připomíná nervózní podřimování. Nedaleko odsud jsou sopky aktivní non-stop – každou chvíli chrlí studené bahno páchnoucí po železe. Jsou vysoké pár metrů, ale najdou se mezi nimi i mikroskopické, několikacentimetrové sopečky, v podstatě jen dírky v zemi, z nichž vychází blátivá pěna. Největší sopky dokážou vyvrhnout sloup bahna vysoký stovky metrů. Ty se naštěstí probouzejí jen jednou za pár let, některé i po desetiletích.

Je to stará země. V nedalekých jeskyních se našlo mnoho nástěnných maleb starých nejméně několik tisíc let. Thor Heyerdahl, který věřil v dávné kontakty mezi Kavkazem a Skandinávií, v nich spatřoval lodě připomínající vikingské drakkary.

Několik kilometrů od jeskyní se v horách skrývá pir Gara-atli (Černý jezdec). *Pir* je posvátné místo, lidový svatostánek, nejčastěji hrobka svatého muže (v Íránu je pir uctíváný šedovousý stařec), ale například v piru na ostrově Arťom uctívají meteorit, v jiném, kousek od Sabirabadu, zmiji, a nedaleko Nabranu, krok od módních letovisek Green Village a Cardinal, je pirem shluk stromů. Tajemný Černý jezdec, pochovaný v přírodní skalní kryptě (podezděný hrob byste měli třikrát obejít), byl určitě poustevník, nebo možná súfijský šejch či místní Robin Hood. Velký člověk, silný pir, řekl mi muž, který se o hrob stará. Kdy žil? Před třemi sty lety, nebo možná před tisícem. Narazil jsem na něj náhodou, zaujala mě cesta vedoucí přes skalní rumiště. Končila právě u piru. Strážce hrobu mi ještě řekl, že musím hodit kamenem na nedalekou skálu – pokud se zastaví na některém ze zlomů, bude má prosba vyslyšena. Hodil jsem, ale kámen spadl až dolů a nic si nedělal z narychlo vymyšleného přání.

V jiné části gobustánských skal, kde nežijí žádní lidé, v údolí obklopeném sopkami, jež samo připomíná obrovský kráter, leží hřbitov Sofi Hamid. Říká se, že po smrti bylo Hamidovo tělo posazeno na velblouda a poté pochováno v místě, kde se zvíře zastavilo. Taková byla vůle zemřelého. Stalo se to dávno, před třemi sty, možná tisíci lety. Vedle Hamidovy mohyly byla postavena socha velblouda a kolem vyrostl hřbitov. Každý chtěl ležet vedle svatého muže, aby měl blíž do ráje. Nejstarší z tisíce hrobů už dávno zarostly travou, na novějších se dochovaly zbytky arabských nápisů; ty ještě novější mají nápisy v cyrilici a jsou pomalované zářivými barvami, které po desetiletí nevyblednou. Tu a tam jsou na nich vyryté předměty spojené s mrtvým: hrobku šenkýře zdobí samovar, hrobku řidiče nákladní

automobil. Na čerstvých hrobech převažuje latinka, pomalu se vrací i arabština.

V noci jsou z hřbitova Sofi Hamid vidět světla Sangačalu – supermoderního terminálu společnosti BP, z něhož vede několik ropovodů a plynovodů, jimiž proudí kaspická ropa a zemní plyn směrem k Černému a Středozemnímu moři.

Naše cesta se několikrát větvila; odbočky se někdy opět spojovaly, ale jindy mizela druhá cesta beze stopy za nejbližším kopcem. Kerim měl pravdu – bez průvodce bych sem netrefil. Další zatáčka nás dovedla na nevelkou planinu. Na jejím okraji, před pásem dalších kopců, se krčilo nuzné hospodářství. Byli jsme na místě.

Domek z neomítnutých cihel připomínal přístřešek na auto a mohly v něm být dvě, maximálně tři místnůstky. Střecha z vlnitého plechu výrazně přesahovala jeho okraje a zakrývala i část dvorku, ze strany kopců ohrazeného zídou. Tam byla letní kuchyně a jídelna. Na jedné ze skříněk stála puštěná televize poháněná proudem z generátoru. Bylo zřejmé, že život se odehrává tady, na dvoře. Celek doplňovala garáž sousedící s kuchyní.

Všechno vonělo provizorností a dočasností. Usedlost připomínala cikánský tábor neustále připravený vydat se na cestu – stačilo sundat střechu, složit cihly a všechno harampádí hodit na korbu nákladáku.

Nebylo pochyb, že tady žijí uprchlíci. Uprchlík vždy věří, že se v novém místě ocitl omylem, jen na okamžik, dokud se všechno neuklidní a nevyjasní. Žije dočasností, ze dne na den. Nezapouští kořeny. Šetří si síly na návrat a znovuvybudování opravdového života tam, ve ztraceném ráji.

Kerim byl skutečně uprchlík, respektive přesídlenec – uprchlík utíká z jiné země, přesídlenec se pohybuje v hranicích své vlasti. Mezinárodní humanitární právo považuje první kategorii za ohroženější, uprchlíci mají právo na azyl a pomoc na základě

Ženevské úmluvy z roku 1951 a Newyorského protokolu z roku 1967. Naopak o přesídlenec by se měl postarat jejich vlastní stát.

V Ázerbájdžánu není uprchlíků mnoho. Z Arménie sem přišel jen málokdo. Většina ze stovek tisíc lidí vyhnaných z domovů na začátku devadesátých let během konfliktu s Armény o Náhorní Karabach žila právě v Karabachu nebo okolí, v Agdamu, Fizuli, Kelbadžaru, Zangilanu, Džebrailu a Gubadli – na území obsazeném a okupovaném arménskými jednotkami, avšak z právního hlediska patřícím Ázerbájdžánu. Je to celá armáda, každý desátý Ázerbájdžánec je přesídlencem.

Mnozí z nich se usadili v Bejlaganu, Imišli, Agdžabadi a Bardě – hlavně co nejbliž míst, kde se narodili. Bydleli ve stanech, železničních vagoncích a chatrčích narychlo postavených z plechu a překližky. Jen aby vydrželi do jara, do léta, do podzimu, jen aby přečkali ještě jednu zimu. Bydlení ve městě, stále zaměstnání, jakákoli stabilizace – to bylo podezřelé, zavánělo zradou, a zcela jistě poraženectvím. Za pár měsíců, za půl roku, maximálně za rok se přece vrátíme a všechno bude jako dřív!

Vládě to vyhovovalo. Zahraničním delegacím ukazovali stanové městečko v okolí Sabirabadu, slumy nedaleko Saatly tonoucí ve věčném blátě, železniční vlečku v Imišli, kde na jednu rodinu připadalo půl dobytčího vagonu, zatímco na kolejích kolem vagonů byl v klecích držen živý inventář. Tábory byly do očí, byly potvrzením ázerbájdžánské křivdy. Až po několika letech začala vláda budovat první osady nahrazující provizorium – měly vlastní školu, mešitu a klub. Byla v nich tekoucí voda a normální proud namísto nelegálních přípojek, opravdu, čestné slovo, přísahám. V těchto osadách měla každá rodina vlastní domek a kousek půdy, takže si některý z tamějších obyvatel možná pomyslel, že už odsud neodejde.

Část utečenců se usadila v Baku. Nejdřív vzbuzovali soucit, později začali tamější obyvatele rozčilovat. Minuly roky, a oni zůstávají jako výčitka svědomí. Beze studu vystavují na odiv své

neštěstí! Nelze je přehlédnout, právě jim patří obludné paneláky uprostřed města, neustále ověšené sušícím se prádlem a v noci osvětlené množstvím stowattových žárovek, protože přesídlenci nemusí platit za proud. Sídliště tonou v odpadcích a rozpadají se – tu odpadne balkon, tam se utrhne kousek střechy. Nikdo nic neopravuje. Proč by se měli starat o něco, co není jejich. Jako by se obyvatelé mstili za svůj osud na věcech.

Říká se, že vláda tam konečně udělá pořádek, nechá zbourat uprchlické enklávy a lidem dá bydlení – kdo se pak ale bude chtít vrátit do Karabachu, až se Ázerbájdžánci s Armény konečně dohodnou?

Když jsme vystupovali z auta, rozštěkal se velký pes, takže Kerimovu rodinu, která nás přišla přivítat, jsme vůbec neslyšeli. Nakonec přestal, ale pro změnu se ozvaly slepice uvězněné v kleci. Nedaleko bečely ovce.

„To je můj ranč,“ zasmál se Kerim. „Tady jsem svobodný, nikdo mi neříká, co mám dělat. Do města to mám hodinu, hodinu a půl.“

Kerim byl novinář, psal o lidských právech. Působil také v několika nevládních organizacích – jedna bojovala proti diskriminaci přesídlenců, jiná se dožadovala mírového řešení konfliktu v Karabachu, další se věnovala nadané mládeži. Čas od času vypracovával expertizy pro zástupce OBSE a Rady Evropy v Baku. Upřímně řečeno, jenom to mu vynášelo peníze.

Dokud byly děti malé, nějak vyžili. Pak začaly chodit do školy a bylo stále těžší vyjít s penězi. Nakonec si Kerim zařídil půjčku a koupil stádo jehňat – pásla se kolem domu, nic ho to nestálo. Investice už se mu vrátila. Jednou tudy procházel jistý člověk na cestě k piru a vzal si dva berany, aby je podřízl a snědl jako oběť. Tak mu chutnali, že Kerima doporučil svým známým. Další objednávky se jen hrnuly.

„Teď je ze mě farmář!“ Kerim měl radost z toho, jak si dokázal poradit.

Stůl stál na čerstvém vzduchu, kousek od domu, mezi záhony se zeleninou a keři plané růže. Nedaleko odsud tekl potůček, určitě jediný v celém okolí. Vedla od něj promyšlená síť kanálků zavlažujících jednotlivé záhony. Pahorky chránily zahradu před větrem, z nejvyššího z nich bylo vidět moře.

Netuším, jak se mu podařilo vykouzlit takový zázrak. Vyžadovalo to roky práce a spoustu lásky. To znamená, že tady Kerim musel zapustit kořeny.

Nejstarší Kerimova dcera přinesla vodu ve džbánu, abychom si mohli umýt ruce, jeho manželka nám podala ručníky. Jako ve východní pohádce.

Kerim zavrtěl hlavou:

„V Šuši jsme hosty vítali jinak.“

Karabach se dříve či později objevil v každém rozhovoru, nedalo se mu uniknout. Byl rok 2007 – dvacet let od prvních konfliktů, patnáct od vypuknutí války a třináct od uzavření příměří, které nic nevyřešilo. Už třináct let žila země v provizoriu.

O Karabachu byly složeny tisíce písní, napsány stovky knih a natočeny desítky filmů. Jednou jsem chtěl najít alespoň jedno číslo jakýchkoli ázerbájdžánských novin, v němž by nebyla ani zmínka o Karabachu nebo narážka na něj – nepodařilo se mi to.

V domě přesídlenců vyznívala jiná témata jaksi nepatřičně.

Ze Šuši, kde bylo přijímání hostů formou umění, se Kerim dostal na Ålandy. Odjel tam se skupinou ázerbájdžánských expertů. Učili se, jak Evropa přistupuje k národnostním menšinám a v čem spočívá autonomie. Organizace, která jejich cestu financovala, pozvala také arménskou delegaci. Na konci pobytu se Ázerbájdžánec zeptal Arména: „Nechtěli byste žít taky tak?“

„Vy ale nejste Fini,“ odpověděl Armén.

„A vy snad jste Švédí?“ odsekl ten první.

„Vidíš, máme s Armény hodně společného. Ani netušíš kolik,“ shrnul příběh Kerim.

„Jak jim vůbec můžeš podat ruku?!“ vybuchl znenadále Kerimův bratr Arzuman, který do té doby seděl mlčky. „Všechno nám sebrali, vykrmili se naší krví jako pijavice, a ty si s nimi trajdáš po Evropě. Stydím se za tebe, rozumíš?!“

Museli se hádat nejmíň stokrát. Arzuman nechápal, proč by měli s Armény mluvit.

„Kdybych nějakého z těch hadů potkal, zakroutil bych mu krkem, takhle,“ zasyčel.

Nebydli spolu, Arzuman s manželkou a dětmi se usadil v domě poblíž rafinerie, několik let tam dělal hlídače, ale nedávno přijal šéf na jeho místo svého krajana. Od té doby se Arzuman nechal v okolí najímat jako pastevec. Nebýt Arménů, staral by se o otcův sad u Šuši, žil by jako perský šáh a měl by vystaráno.

„Víš, proč nás jejich prezident Kočarjan tak nenávidí? Protože je to nemanželský syn Ázerbájdžánce a teď se mstí na celém našem národu!“ Arzuman zopakoval drb, který už nějakou dobu kroužil po Baku. Neochvějně v něj věřil. Baku je rájem pro mýtomany, ty nejkrkolomnější teorie tam mají zástupy vyznavačů.

Arzuman a Kerim byli rodní bratři, ale lišili se ve všem.

Arzuman chodil do třídy, kde se učilo v ázerbájdžánštině. Vyrostl na klasicích Orientu: Firdausím, Háfizovi, Omaru Chajjámovi, Nizámím, Nasimim, Chákáním. Kerim chodil do stejné školy, ale do ruské třídy – četl Čechova, Dostojevského, Lermontova a Puškina, ale v ruských překladech i Shakespeara, Danta, Goetha a Rimbauda.

Arzuman byl fatalista, zatímco Kerim přistupoval k životu jako k matematickému úkolu, který musí vyřešit.

Arzuman dokázal hodiny vyprávět o pádišázích, východních princeznách, krutém Starci z hor a mazaném Nasredínu Hodžovi. Kerim psával básně; ještě na škole vyhrál literární soutěž a později u sebe neustále nosil sešitek, do kterého si zapiso-

val nápady. Měl rád poezii Rasula Rzy, který učil, že by člověk měl žít tak, aby svojí osobou zabíral co nejméně místa, ale po jeho smrti aby všichni pocítili prázdnotu.

Měli dokonce trochu odlišnou barvu pleti – Arzuman byl výrazně tmavší.

Setmělo se a nás ovládla blaženost. Pili jsme čaj a jedli sladkosti, bratři už se nehádali, Arméni byli načas zapomenuti. Přišla Arzumanova chvíle:

„Jistá žena přijala na noc skupinu pocestných,“ začal. „Pojďte dál, velbloudí moji – zvala je. Nakrmila je a pak jim přichystala lůžka. Spěte dobře, má jehňátka – řekla na dobrou noc. Druhého dne se s nimi rozloučila slovy: Šťastnou cestu, moji muzikanti! Jeden z pocestných se zeptal, proč je tak zvláště oslovuje. Žena odpověděla: Večer jste pro mne byli velbloudí, protože každý host je výjimečný a velký jako velbloud. Pak jste byli jehňaty, protože jste se ocitli v mém domě, kde jsem paní. A teď jste muzikanti, protože odcházíte do světa a budete chválit naše městečko.“

Takové příběhy museli vyprávět hosté karavansaraje stojícího u silnice na Teherán, pár kilometrů před sangačalským terminálem. Karavansaraj pochází ze čtrnáctého století, nedaleko se dochovaly *ovdan*, podzemní nádrž na vodu, a *develik*, stáj pro velbloudy.

Měl jsem pocit, že hranice mezi Asií a Evropou vede tudy, že prochází naším stolem a rozděluje Kerimovu rodinu napůl. Arzuman patřil do světa Orientu, zatímco Kerim byl člověkem Západu. Určitě nad tím nikdy nepřemýšleli. Rozhodla náhoda, možná volba té a ne jiné školní třídy, nebo snad nějaký charakterový rys či povaha.

Román *Alí a Nino* Kurbanda Saida začíná hodinou zeměpisu:

„Na severu, na jihu a na západě je Evropa obklopena moři. Severní ledové moře, Středozevní moře a Atlantský oceán tvoří

přírozenou hranici tohoto kontinentu. Za nejsevernější místo Evropy považuje věda ostrov Magerøy, za nejjihnější výběžek ostrov Krétu a za nejzápadnější souostroví Dunmore Head. Východní hranice Evropy se táhne ruskou carskou říší podél Uralu, protíná Kaspické moře a pak prochází Zakavkazskem. V tomto případě věda ještě neřekla poslední slovo. Zatímco někteří vědci zastávají názor, že oblast na jihu od pohoří Kavkazu patří k Asii, míní jiní, zvláště v souvislosti s kulturním vývojem Zakavkazska, že i toto území je třeba považovat za součást Evropy. A tak tedy, milí studenti, záleží do jisté míry na vašem přístupu, zda naše město bude náležet k pokrokové Evropě, nebo k zaostalé Asii.⁴

Profesor se samolibě usmál. Čtyřiceti žákům třetí třídy carského ruského humanistického gymnázia v Baku, Zakavkazsko, se z hlubin vědění a tíhy odpovědnosti zatajil dech.

Chvilí jsme všichni mlčeli, my – to bylo třicet muslimů, čtyři Arméni, dva Poláci, tři sektáři a jeden Rus. Pak v poslední lavici zvedl ruku Mehmed Hajdar a prohlásil:

„Prosím, pane profesore, my bychom raději zůstali v Asii.“

[...]

Profesor Sanin rozmrzele mlčel. Jeho povinností bylo vychovat ze studentů dobré Evropany.⁴²

Deníky z Baku (1)

13. března 2005

Dobrá, vyvážená reportáž Adama Rogaly na stanici TVN. Rogala byl v Ázerbájdžánu týden; neomezil se jen na Baku, projel i venkov a navštívil dokonce Naftové kameny. Podařilo se mu získat ukázky ze starých filmových týdeníků, v nichž ropa prýští k nebi z primitivních dřevěných vrtných věží.

Dva hrdinové reportáže – nezaměstnaný muž a ministr kultury Polad Bülbüloğlu – říkají totéž: že ze Západu přichází zkaženost a nevázanost a to se musí nějak zastavit, protože Ázerbájdžán má jiné hodnoty (nezaměstnaný muž řekl, že „na Západě chodí lidé nazi“).

Tak nás tady vnímají – prizmatem těch nejhorších filmů, levné zábavy a podřadných televizních kanálů.

A jak pohlížíme my na jejich svět?

9. listopadu 2006

Už poněkoli káté jsem navštívil Muzeum koberců. Chodím sem rád. Dějiny koberců prozradí mnohé o osudech různých národů a kultur.

Na Západě byl koberec dlouho symbolem přepychu, luxusem, který si mohli dovolit jen nemnozí. Měl lahodit oku, vytvářet atmosféru, svědčit o vysokém statusu svého majitele.

Na Východě, v domovině koberců, to byl především kus nábytku – nejdůležitější, a někdy jediný v domě. Plnil funkci postele, židle i stolu. Majetný řemeslník či obchodník si mohl dovolit dražší a kvalitnější koberec, ale usedal a spal na něm stejně jako pastýř na plstěné dece kdesi v salaši. V Ázerbájdžánu (a ne-

jen tady) byly dřív tkány i nejrůznější další předměty každodenního užitku: tlumoky, cestovní tašky, bedny na ložní prádlo a oblečení (připomínající naše truhly), a dokonce police na drobné domácí předměty. Byly lehčí a praktičtější než dřevěné, sloužily lidem, kteří se neustále přemisťovali, mnohdy kočovným nebo polokočovným způsobem. Dřevo bylo navíc drahé. I Orient samozřejmě znal ozdobné tkaniny (slavné perské koberce!), ty ale visely na zdi, neležely na podlaze.

U vchodu do východního domu se zouvaly boty – lidé přeci nemohli šlapat v botách po povlečení nebo po ubruse! I dnes si je mnozí zouvají, a to i ve městech, kde už nikdo nespí ani nejlí na koberci. Je to téměř reflex. Zásadně bez obuvi vstupujeme do mešity – Božího domu. V mešitách nejsou lavice, ale celá podlaha je pokryta koberci. V chudších svatyních alespoň jejich levnější nápodobou.

V západních domech se boty nezouvaly, protože k sezení sloužily lavice a židle – po podlaze se jen chodilo. Koberec, pokud v domě vůbec byl, visel na zdi (například arraské koberce nebo malované koltríny, později nahrazené tapetami).

Situace, která je dnes v mnoha domácnostech na Východě i na Západě běžná, kdy koberec leží na podlaze a na něm stojí stůl se židlemi, to je ve skutečnosti kulturní mix, spojení dvou tradic či životních stylů. Kondominium dvou civilizací.

23. října 2003

Dočetl jsem román *Alí a Nino* Kurbana Saida.

Alí a Nino, to je na jednu stranu orientální verze *Romea a Julie*: základem příběhu je milostný vztah ázerbájdžánského muslima Alíchána Šírvánšira a gruzínské křesťanky Nino Kiphiani a jejich krátké manželství zakončené smrtí Alího při obraně nezávislého Ázerbájdžánu ohroženého bolševiky. Z druhé strany je to patrně první moderní příběh o střetu civilizací a jeho důsledcích.

Hlavní hrdinové jsou vzdělaní lidé, kteří studovali na ruských gymnáziích v Baku, pocházejí ze zámožných a osvícených rodin, vyrůstali ve stejném městě. Přesto zůstává Alí dítětem Asie, zatímco Nino je Evropankou. Střet civilizací se projevuje v jejich každodenním životě, například v podobě procesí bičujících se mužů na svátek *ašúrá* v Teheránu, které Nino považuje za odporné a k němuž se jako zhypnotizovaný připojuje Alí, nebo na diplomatické recepci v Baku, kde je ve svém živlu naopak Nino, zatímco Alí pozoruje západní hosty zahleděné na odhalená ramena jeho ženy a pociťuje rozpaky a odpor. Postavení ženy v rodině a společnosti (které se v zemích Orientu a na Západě zásadně liší), jiné chápání manželství, jiná etika – to jsou témata, která se v knize objevují v řadě scén a epizod.

Autor románu se narodil v Baku a zůstal člověkem Východu, ačkoli celý svůj dospělý život strávil na Západě a psal německy (první vydání *Alího a Nino* vyšlo ve Vídni v roce 1937). Byl to takový „anti-Kipling“ – Rudyard Kipling, narozený v Bombaji, patřil i se svým slavným „Oh, East is East, and West is West“ (Východ je Východ, a Západ je Západ) plně do západního světa.